
Inleiding

Binnen het eerstejaars rechtenonderwijs aan de Universiteit van Tilburg is een prominente plaats ingeruimd voor het vak Europese Rechtsgeschiedenis. Centraal binnen deze cursus staat de zogeheten uitwendige rechtsgeschiedenis van de landen van het huidige West-Europa. Bij deze benadering van de historische ontwikkeling van het recht wordt onder meer aandacht besteed aan de diverse bronnen waaruit in de loop der tijden rechtsregels voortvloeiden, aan de instanties die betrokken waren bij de rechtsvorming en rechtspleging, de ideeën en werkzaamheden van diverse generaties juristen en de wisselwerking tussen wetenschap en praktijk. Dit alles wordt geplaatst tegen de achtergrond van de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen en de culturele stromingen die de diverse tijdvakken kenmerken.

Om het algemene beeld dat in de colleges wordt geschetst van de geschiedenis van het recht te concretiseren en illustreren, en tevens enige aandacht te besteden aan de inwendige geschiedenis daarvan, is in de cursus ook een aantal colleges opgenomen waarin wordt ingegaan op de ontwikkeling van het strafrecht. Zeker voor beginnende rechtenstudenten behoort het strafrecht tot de meest aansprekende delen van het recht. Zowel de feiten die binnen dit rechtsgebied vallen als de wijze waarop het recht op deze feiten reageert, kunnen diep ingrijpen in een mensenleven – in het leven van iemand die het slachtoffer is geworden van een strafbaar feit, maar ook in dat van de pleger van dat feit, of van degene die daarvan wordt verdacht.

Het strafrecht dat in Nederland alsook in andere Europese landen zijn beslag heeft gekregen, heeft een ontwikkelingsproces van vele eeuwen doorgemaakt, een evolutie die in gang is gezet vanuit een zeer eenvoudig, primitief rechtstelsel. Dit vroege rechtstelsel vertoont, globaal gesproken, veel kenmerken en ontwikkelingslijnen die ook andere oude rechtsculturen typeren. Zo was in de eerste stadia van de rechtsontwikkeling de strafrechtspleging voor een belangrijk deel in handen van particulieren, namelijk van degenen wier rechten door een ander waren geschonden. Het was aan deze benadeelde partij om actie tegen deze rechtsschending te ondernemen, en het was hem daarbij eerst en vooral te

doen om het hem aangedane onrecht te vergelden, veel meer dan om de schade die hij van dat onrecht had ondervonden te vergoeden. Eerst heel geleidelijk zou de overheid, als vertegenwoordiger van de gemeenschap waarvan de benadeelde partij deel uitmaakte, de strafrechtspleging in handen krijgen.

De ontwikkeling van een overwegend privaat strafrecht naar een overheersend publiek strafrecht ging gepaard met een – eveneens geleidelijke – verandering van de juridische status van degene die het slachtoffer van een delict was geworden. Hij kon niet langer als een ‘private aanklager’ een bestraffing van de dader vorderen, maar nog enkel als benadeelde partij een vergoeding van de schade die hem was toegebracht. Aan deze private vordering tot schadevergoeding zou uiteindelijk een geheel eigen plaats in het rechtsbedrijf toekomen, waar zij op den duur niet alleen kon worden ingesteld voor schade die het gevolg was van een strafbaar feit, maar voor alle schade die op onrechtmatige wijze was toegebracht.

Het was echter niet alleen op procesrechtelijk terrein dat zich belangrijke veranderingen voltrokken, maar ook op dat van het materiële strafrecht. Waar de strafrechtelijke aansprakelijkheid aanvankelijk voornamelijk was gebaseerd op het enkele feit dat iemand een delict had gepleegd, daar ging men haar in later tijd steeds meer in het teken stellen van de verwijtbaarheid van dat delict aan de dader. Het was eerst met deze subjectivering van het strafrecht dat er aandacht ontstond voor schulduitsluitingsgronden, vormen van ontoerekeningsvatbaarheid en andere onderwerpen die zouden uitgroeien tot algemene leerstukken van het materiële strafrecht.

Ook de sancties waarmee strafbare feiten werden bedreigd zouden door de eeuwen heen aan veranderingen onderhevig zijn, evenals de doeleinden die met het straffen werden nagestreefd. Strafrechtelijk optreden heeft namelijk eeuwenlang in het teken gestaan van het vergelden van gepleegde delicten, het uitschakelen van degenen die zich daaraan schuldig hadden gemaakt, en het voorkomen dat anderen eveneens het criminele pad zouden inslaan. Eerst veel later kwam men tot andere gedachten en maakte men het uitsluiten van de dader uit de maatschappij en het hem – indien mogelijk – op betere gedachten brengen en voorbereiden op een terugkeer in diezelfde maatschappij, tot speerpunten van het penitentiaire beleid.

Een als laatste te noemen hoofdlijn in de rechtsontwikkeling heeft betrekking op de bronnen waaruit de rechtsregels voortvloeiden die de strafrechtspleging vorm en inhoud gaven, in het bijzonder de regels die door de rechter ten grondslag werden gelegd aan zijn vonnis, regels derhalve die inhielden dat een bepaalde

daad een strafbaar feit was, waarvoor aan de dader een bepaalde straf moest worden opgelegd. Konden deze regels aanvankelijk voortvloeien uit een groot aantal rechtsbronnen van heel verschillende aard, eeuwen later was deze veelheid goeddeels teruggebracht tot veelomvattende strafrechtscodificaties. Daarbij was de prominente rol die ongeschreven rechtsregels lange tijd binnen het strafrechtsbedrijf hadden gespeeld, uiteindelijk overgenomen door de geschreven rechtsregels die in deze codificaties besloten lagen.

In de komende drie hoofdstukken zullen deze hoofdlijnen in de ontwikkeling van het straf- en schadevergoedingsrecht worden uitgewerkt. Het strafrecht zal daarbij de meeste aandacht opeisen, aangezien het schadevergoedingsrecht zich pas in een laat stadium zou gaan ontwikkelen tot het hedendaagse onrechtmatige-daadsrecht. Bij de beschrijving van de evolutie van deze rechtsgebieden zal zoveel mogelijk aansluiting worden gezocht bij ontwikkelingen en onderwerpen die bij de behandeling van de uitwendige rechtsgeschiedenis aan bod zijn gekomen. Nu dit boekje bedoeld is als een korte introductie in de historische ontwikkeling van het straf- en schadevergoedingsrecht, heb ik ervan afgezien bij elk van de hoofdstukken een uitvoerig notenapparaat op te nemen. Bij het schrijven van dit rechtshistorische drieluik heb ik vooral gebruik gemaakt van enkele eerdere publicaties van mijn hand. Deze publicaties zijn samen met enige andere relevante literatuur opgenomen in een beknopte literatuurlijst.